

## บทที่ 5

### สรุปและวิจารณ์ผลการศึกษา

#### 5.1 วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่

ตำบลภูฟ้า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่านประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านนาออก หมู่ 2 บ้านห่านางหลวง หมู่ 3 บ้านผาสุข หมู่ 4 บ้านสบมาง หมู่ 5 บ้านห้วยล่อม และหมู่ 6 บ้านห้วยลอย ทั้ง 6 หมู่บ้านนี้ได้รับการจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2526 ภายหลังการต่อสู้ของรัฐบาลไทยและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยสิ้นสุดลง ชาวบ้านเป็นชาวพื้นเมือง 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาออก บ้านห่านางหลวง บ้านผาสุข และบ้านสบมาง ชาวละว้า 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านห้วยล่อม และบ้านห้วยลอย นอกจากชาวพื้นเมืองและชาวละว้าแล้วยังมีชาวลาวจากเมืองไชยะบุรีอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ด้วย เช่น บ้านห่านางหลวง ซึ่งเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ชาวลาวบางคนจะเดินเท้ากลับไปเยี่ยมญาติของตนเองที่ประเทศลาวด้วย สถานที่สำคัญในตำบลภูฟ้าคือ ศูนย์ภูฟ้าพัฒนาตามพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ชาวบ้านบ้านห่านางหลวง บ้านผาสุข บ้านห้วยล่อม และบ้านห้วยลอยซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและคริสต์ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น ปลูกข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด เลี้ยงหมู เป็นต้น ชาวบ้านบ้านห่านางหลวงยังมีอาชีพเสริมคือ การจักสานผลิตภัณฑ์จากหญ้าสามเหลี่ยม ซึ่งถือเป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่ออีกอย่างหนึ่งของจังหวัดน่าน สภาพหมู่บ้านทั้ง 4 หมู่บ้าน ชาวบ้านสร้างบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกัน มีภูเขาสูงล้อมรอบ มีลำน้ำมางไหลผ่านบ้านห่านางหลวงและบ้านผาสุข ส่วนลำน้ำว้านั้นไหลผ่านทั้ง 4 หมู่บ้าน ลำน้ำมางไหลไปบรรจบกันที่บ้านผาสุข เวลาป่วยชาวบ้านจะเดินทางไปรับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพในตัวอำเภอบ่อเกลือหรือที่โรงพยาบาลอำเภอบ่อเกลือ เด็กโตในหมู่บ้านบางส่วนจะเดินทางเข้าไปเรียนที่โรงเรียนบ่อเกลือหรือเข้าไปเรียนที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ในตัวจังหวัดน่านซึ่งเป็นโรงเรียนประจำ ส่วนเด็กเล็กจะเข้าเรียนที่โรงเรียนในหมู่บ้าน ซึ่งมีโรงเรียนบ้านห่านางหลวงเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้านของบ้านห่านางหลวง และโรงเรียนท่านผู้หญิงสง่า อิงคุลนันทเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้านของบ้านห้วยลอย การแต่งกายของชาวบ้านทั้งชาวพื้นเมืองและชาวละว้า พบว่าส่วนใหญ่มีการแต่งกายเหมือนคนพื้นราบทั่วไปเนื่องจากชาวละว้าที่นี่ไม่มีเครื่องแต่งกายเป็นของตัวเองเหมือนกับละว้าในพื้นที่อื่นๆ ยังคงมีเพียงภาษาพูดและการสร้างบ้านเรือนแบบละว้า

ให้เห็นอยู่เท่านั้น อีกทั้งความเจริญของถนนที่สามารถเข้าไปได้ถึงทุกหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกมากขึ้น จึงส่งผลให้ชาวบ้านมีการใช้ชีวิตคล้ายคลึงกับคนเมืองพื้นราบมากกว่าในอดีต

## 5.2 ชนิดพืชและการใช้ประโยชน์จากพืช

### 5.2.1 ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative study)

เข้าพื้นที่สำรวจชนิดพืชและการใช้ประโยชน์จากพืชทั้ง 4 หมู่บ้านในระหว่างเดือนมกราคม 2556 ถึงเดือนมกราคม 2557 พบพืชทั้งหมด 585 ชนิด จัดอยู่ใน 347 สกุล 124 วงศ์ จำแนกเป็นพืชใบเลี้ยงคู่ 448 ชนิด พืชใบเลี้ยงเดี่ยว 121 ชนิด เฟิร์นและกลุ่มพืชคล้ายเฟิร์น 14 ชนิด และกลุ่มพืชเมล็ดเปลือย 2 ชนิด (ตารางที่ 2) โดยหมู่บ้านที่นำชนิดพืชมาใช้ประโยชน์มากที่สุด ได้แก่ บ้านผาสุข บ้านห่านางหลวง บ้านห้วยล้อม และบ้านห้วยลอย ตามลำดับ (ตารางที่ 3) สามารถแบ่งพืชออกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ได้เป็น 8 กลุ่ม คือ พืชอาหาร 330 ชนิด พืชอาหารสัตว์ 14 ชนิด พืชสมุนไพร 180 ชนิด พืชใช้สร้างที่อยู่อาศัย 109 ชนิด พืชใช้ทำอุปกรณ์เครื่องใช้ 73 ชนิด พืชใช้ในพิธีกรรม 9 ชนิด พืชมีพิษต่อสัตว์มีกระดูกสันหลัง 4 ชนิด พืชปลูกประดับ 18 ชนิด และพืชที่ใช้ประโยชน์ซ้ำกันมากกว่า 1 กลุ่ม 157 ชนิด (ภาพที่ 2) ชาวบ้านนำพืชใบเลี้ยงคู่มาใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ มากที่สุด วงศ์ของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด ได้แก่ Fabaceae, Euphorbiaceae, Rubiaceae, Lamiaceae และ Asteraceae ตามลำดับ (ภาพที่ 4) เนื่องจากพืชอาหารหลักของชาวบ้าน เช่น มัน ถั่ว และเครื่องเทศเป็นพืชที่จัดอยู่ในวงศ์เหล่านี้ ซึ่งพืชทั้ง 5 วงศ์นี้ชาวพื้นเมืองมีการนำชนิดพืชมาใช้ประโยชน์มากกว่าชาวละโว้ โดยผู้สูงอายุในบ้านห่านางหลวงและบ้านผาสุขหลายคนเคยอยู่ในเหตุการณ์การต่อสู้ระหว่างรัฐบาลไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยช่วงก่อนปี พ.ศ. 2526 ชาวบ้านบางคนถูกส่งตัวไปเรียนด้านพืชสมุนไพรที่ประเทศจีน เพื่อนำความรู้มาใช้รักษาอาการบาดเจ็บต่างๆ ในช่วงที่หลบหนีอยู่ในป่าชายแดนไทย-ลาว ในพื้นที่จังหวัดน่าน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2525 การต่อสู้ของทั้ง 2 ฝ่ายได้ยุติลง ปี พ.ศ. 2526 ชาวบ้านที่หลบหนีอยู่ในป่าและตามศูนย์อพยพต่างๆ จึงได้ลงมาตั้งหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ตำบลภูฟ้า จึงทำให้ชาวบ้านเหล่านี้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชรอบๆ ตัวมาก และความรู้เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัวโดยการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้อาจเนื่องด้วยปัญหาความไม่คุ้นเคยระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย ซึ่งชาวบ้านบ้านห่านางหลวงและบ้านผาสุขจะมีความคุ้นเคยกับบุคคลภายนอกที่เข้าไปทำวิจัยในพื้นที่มากกว่าชาวบ้านบ้านห้วยล้อมและบ้านห้วยลอย เนื่องจากบ้านห่านางหลวงและบ้านผาสุขอยู่ติดกับศูนย์ภูฟ้าพัฒนาฯ ทำให้

การเดินทางเข้าไปได้สะดวกและรวดเร็ว จึงส่งผลให้ชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกบ่อย ผู้วิจัยจึงได้รับทราบองค์ความรู้จากชาวพื้นเมืองมากกว่าชาวลัวะ

พืชที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ มากที่สุด ได้แก่ พืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชใช้สร้างที่อยู่อาศัย และพืชใช้ทำอุปกรณ์เครื่องใช้ ตามลำดับ (ภาพที่ 2 และภาพที่ 3) เนื่องจากปกติชาวบ้านจะนำพืชชนิดต่างๆ มาใช้เป็นพืชอาหารในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว ส่วนพืชสมุนไพรนั้นจะนำมาใช้เมื่อมีการเจ็บป่วยเท่านั้น ซึ่งตรงกับการศึกษาของทัศนวิเศษ (2543) เรื่องพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวกู๋และชาวลัวะในเขตตำบลภูฟ้า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ที่พบว่าชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านท่าทางหลวง บ้านนาบง และบ้านห้วยล้อมมีการนำพืชมาใช้ประโยชน์เป็นพืชอาหาร 53% และพืชสมุนไพร 29% เช่นเดียวกันกับการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านอื่นๆ ในประเทศไทยก่อนหน้านี้ที่พบว่าชาวบ้านมีการนำพืชที่พบในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์เป็นพืชอาหารและพืชสมุนไพรมากที่สุดเช่นกัน เช่น การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชุมชนไทยทรงดำในจังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดนครปฐม พบพืชทั้งหมด 156 ชนิด ใช้เป็นพืชสมุนไพร 140 ชนิด และพืชอาหาร 80 ชนิด (สุมาลีและยิ่งยง, 2549) การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวลัวะในเขตพัฒนาโครงการหลวง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบพืชทั้งหมด 302 ชนิด ใช้เป็นพืชอาหาร 161 ชนิด และพืชสมุนไพร 130 ชนิด (วิทยา, 2549) เป็นต้น

ตัวอย่างพืชอาหารที่น่าสนใจ เช่น ตำลึง (*Arenga pinnata* Merr.) ส่วนของเอนโดสเปิร์มในเมล็ดนำมาทำลูกตำลึงเชื่อม (ลูกชิด) หรือหน่อของต้นอ่อนนำมาแกง การทำลูกตำลึงเชื่อมถือเป็นอาชีพเสริมอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันต้นตำลึงในสภาพธรรมชาติเริ่มเหลือน้อยลง ชาวบ้านต้องเดินเท้าเข้าไปในป่าลึกเป็นเวลาหลายวันเพื่อเก็บลูกตำลึง จากนั้นชาวบ้านจะทำการต้มลูกตำลึงและบีบเอาส่วนเอนโดสเปิร์มออกในป่าทันที หลังจากนั้นจึงนำส่วนเอนโดสเปิร์มใส่ปิ้งแล้วล่องแพออกมาตามลำน้ำว่า ต้างหลวง (*Trevesia palmata* (Roxb. ex Lindl.) Vis.) ดอกและยอดอ่อนนำมาลวกรับประทานเป็นผักแกล้มหรือนำไปแกง ตำลึงยักษ์ (*Caryota obtusa* Griff.) ชาวบ้านบ้านผาสุขนำมาปลูก ด้านในของหน่อนำมาใช้แทนน้ำตาลเวลาทำขนม เช่นเดียวกันกับการศึกษาของชูศรีและปริทรรศน์ (2554) ที่พบว่าชาวลัวะและชาวกู๋บนดอยภูคา จังหวัดน่าน นำยอดอ่อนของตำลึงยักษ์มาใช้เป็นอาหาร คือ (*Levistona speciosa* Kurz) ผลนำมาต้มแล้วดองเกลือใช้รับประทานเล่น พบว่าผู้สูงอายุใช้รับประทานกับข้าว ซึ่งเด็กรุ่นหลังๆ จะรับประทานไม่ค่อยเป็นหรือไม่รู้จักแล้ว ผักกูด (*Diplazium excultum* (Retz.) Sw.) ยอดอ่อนนำมาแกง ผักหรือลวกรับประทานเป็นผักแกล้ม มันคันขาว (*Dioscorea pentaphylla* L.) ส่วนหัว (bulbil) ของมันชนิดนี้จะห้อยติดอยู่กับเถา นำมานึ่ง

รับประทานได้ สมัยก่อนชาวบ้านรับประทานมันชนิดนี้แทนข้าว และเมี่ยงคอย (*Camellia sinensis* var. *assamica*) ใบแก่นำมาทำเมี่ยง เป็นต้น

ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่น่าสนใจ เช่น พลับพลึง (*Crinum asiaticum* L.) ใบนำมาลนไฟแล้วใช้พั่นบริเวณที่ปวดช่วยบรรเทาอาการปวด โสมจีนจีน (*Panax pseudoginseng* Wall. var. *angustifolia* (Burk) H.L. Li) ห้วนนำมาต้มน้ำดื่มช่วยบำรุงกำลัง ซึ่งชาวบ้านต้องเดินเท้าเข้าไปเก็บในป่าลึกบริเวณเขตชายแดนไทย-ลาว นำมาขายได้ราคาดี แปรน้ำเงิน (*Sonerila maculata* Roxb.) ใบนำมาขยี้แล้วใช้แปะแผลสด หรือทากลากเกลื้อน สาบเสือ (*Chromolaena odorata* (L.) R.M. King & H. Rob.) ชาวพื้นเมืองนำรากมาต้มน้ำดื่มบรรเทาอาการปวดหลัง ปวดเอว หรือนำใบมาขยี้แล้วใช้แปะแผลสด ส่วนชาวลัวะนำใบมาขยี้แล้วใช้แปะแผลสดเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หูแพะ (*Inula cappa* (Ham. ex D. Don) DC.) ทั้งลำต้นชาวบ้านจะนำมาต้มน้ำดื่มรักษาอาการป่วยได้หลายอย่าง เช่น ปวด อักเสบ ไข้หวัด และบำรุงกำลัง เป็นต้น ถือเป็นพืชสมุนไพรที่มีความสำคัญกับชาวบ้านมาก เพราะเวลาที่ชาวบ้านเข้าไปในป่าแล้วเจอต้นหูแพะ ชาวบ้านจะเก็บลงมากากแห้งเอาไว้ใช้เวลาเจ็บป่วย เปรียบเทียบกับพืชสมุนไพรหลายชนิดที่ชาวบ้านนำมาใช้ ซึ่งเด็กรุ่นหลังๆ ในหมู่บ้านจะไม่รู้จัก แต่ต้นหูแพะเด็กรุ่นหลังๆ จะรู้จัก เพราะนำมาใช้บ่อยเวลาเจ็บป่วย โดยต้นหูแพะนี้จะพบขึ้นอยู่ตามยอดเขาสูง ชาวบ้านพยายามนำลงมาปลูกในบริเวณบ้านแต่พบว่าไม่สามารถรอดชีวิตได้ มีเพียงชาวบ้านบ้านห้วยลอยเท่านั้นที่นำมาปลูกได้ เพราะหมู่บ้านมีความสูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ ว่านสากเหล็ก (*Curculigo latifolia* Dryand.) เวลาเข้าป่าชาวบ้านจะนำหัวได้ดินมาทุบแล้วใช้สระผม หัวมีสีแดง ชาวลัวะนำมาต้มน้ำดื่มเพื่อบำรุงเลือด ฝรั่ง (*Psidium guajava* L.) ชาวบ้านนิยมนำรากมาต้มน้ำดื่มบรรเทาอาการปวดท้อง ท้องร่วง ท้องเสีย ใบอ่อนนำมารับประทานสดหรือต้มน้ำดื่มบรรเทาอาการปวดท้อง ท้องร่วง ท้องเสียเช่นกัน หัวข้าวเย็น (*Smilax corbularia* Kunth.) ห้วนนำมาต้มน้ำดื่มบำรุงกำลัง บำรุงเลือด รักษาอาการตัวเหลือง ตาเหลือง และหนาด (*Blumea balsamifera* (L.) DC.) ชาวพื้นเมืองนำใบมาลนไฟแล้วประคบบริเวณที่ปวดบรรเทาอาการปวด หรือนำมาเป่าคาถาแล้วใช้จุดจุ่มกเวลาเลือดกำเดาไหล ชาวลัวะนำใบมาต้มน้ำให้เด็กอาบแก้ผื่นคัน เป็นต้น

ตัวอย่างพืชมีพิษต่อสัตว์มีกระดูกสันหลังที่น่าสนใจ เช่น กางจืด (*Albizia odoratissima* (L.f.) Benth.) หาญแสง (*Aglaia oligophylla* Miq.) และมหาก้าน (*Linostoma persimile* W.G. Craib) ทั้ง 3 ชนิดชาวบ้านนำทั้งต้นมาทุบๆ แล้วโยนลงแหล่งน้ำเพื่อเบื่อปลา แต่ชาวบ้านสามารถรับประทานปลานั้นได้โดยไม่เป็นพิษ

ตัวอย่างพืชใช้ทำอุปกรณ์เครื่องใช้ที่น่าสนใจ เช่น อมหอม (*Gymnostachyum* sp.) ใบมีกลิ่นหอมโดยเฉพาะเวลาเหี่ยว ชาวบ้านผู้ชายจะนำมาใส่กระเป๋าลงไปจับสาว ครามเถา (*Marsdenia tinctoria* R.Br.) ใช้ย้อมผ้าให้สีเขียว หญ้าสามเหลี่ยม (*Cyperus trialatus* (Boeck.) Kern.) ใช้จักสานเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เช่น แจกัน ถ้วยใส่ทิชชู เป็นต้น เถวัลย์เห็บ (*Pueraria alopecuroides* Craib) เปลือกลำต้นใช้จักสาน หรือนำมาพันกันเป็นเชือกที่เหนียวมาก และก้าง (*Thysanolaena maxima* Kuntze) ดอกนำมาตากแห้งแล้วใช้ทำไม้กวาด การทำไม้กวาดจากดอกก้างเป็นอาชีพเสริมของชาวบ้านด้วย เป็นต้น การศึกษาของชูศรีและปริทรรศน์ (2554) พบว่าชาวลัวะและชาวลีบนดอยภูคา จังหวัดน่าน นำหญ้าสามเหลี่ยมที่มีสีน้ำตาลมาใช้สานกับไม้ไผ่ทำภาชนะที่มีลวดลายสวยงาม โดยไม่ต้องย้อมสี ทองหรือก้าง ใช้ช่อดอกทำไม้กวาด และ เถวัลย์เห็บ ใช้เส้นใยจากเปลือกต้นถักเป็นสวิง เพราะเป็นเส้นใยที่เหนียวมากเช่นเดียวกัน

ตัวอย่างพืชปลูกประดับที่น่าสนใจ เช่น จำปาลาวหรือกุหลาบขาว (*Rhododendron ludwigianum* Hosseus) กำมอกหลวง (*Gardenia sootepensis* Hutch.) เสี้ยวดอกขาว (*Bauhinia variegata* L.) เป็นดอกไม้ประจำจังหวัดน่าน เป็นต้น

ตัวอย่างพืชใช้สร้างที่อยู่อาศัยที่น่าสนใจ เช่น ค้อ (*Levistona speciosa* Kurz) และหญ้าคา (*Imperata cylindrica* (L.) P.Beauv.) ใบใช้มุงหลังคาบ้าน ซึ่งตรงกับการศึกษาของชูศรีและปริทรรศน์ (2554) ที่พบว่าชาวลัวะและชาวลีบนดอยภูคา จังหวัดน่าน นิยมใช้ใบของค้อทำด้ามมุงหลังคาบ้าน หรือบางบ้านอาจใช้ใบของค้อทำเป็นฝาบ้านด้วย และตะไค้ (*Schima wallichii* (DC.) Korth.) เนื้อไม้ใช้สร้างบ้าน เป็นต้น

ชาวพื้นเมืองและชาวลัวะส่วนใหญ่มีการนำพืชมาใช้ประโยชน์เหมือนกัน เนื่องจากความสูงของพื้นที่ไม่ต่างกัน ทำให้ชนิดพืชที่พบในป่าของทั้ง 4 หมู่บ้านไม่แตกต่างกัน อีกทั้งหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านในตำบลภูฟ้าเพิ่งจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2526 ภายหลังการต่อสู้ของรัฐบาลไทยและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยสิ้นสุดลง ชาวบ้านมีการอพยพเข้ามาในพื้นที่พร้อมๆ กัน มีการแต่งงานกันระหว่างหมู่บ้าน จึงเกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กัน ยกเว้นพืชสมุนไพรบางชนิดที่ชาวพื้นเมืองและชาวลัวะนำมาใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมือนกัน เช่น สาบเสือ (*Chromolaena odorata* (L.) R.M. King & H. Rob.) ชาวพื้นเมืองนำรากมาต้มน้ำดื่มบรรเทาอาการปวดหลัง ปวดเอว ส่วนชาวลัวะนำไปมาขยี้แล้วใช้แปะแผลสด หรือหนาด (*Blumea balsamifera* (L.) DC.) ชาวพื้นเมืองนำไปมาลนไฟแล้วประคบบริเวณที่ปวดบรรเทาอาการปวด หรือนำมาเป่าคาถาแล้วใช้อุดจมูกเวลาเลือดกำเดาไหล ส่วนชาวลัวะนำไปมาต้มน้ำให้เด็กอาบแก้คันกัน เป็นต้น เช่นเดียวกับการศึกษาของทิพย์สุดา (2541) ศึกษา

พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวมุ ขาวลัวะ และชาวจีนในบางพื้นที่ของจังหวัดน่าน พบว่าพืชสมุนไพรชนิดเดียวกันมีการใช้ประโยชน์ในลักษณะที่ต่างกัน เช่น คิง (Tacca chantrieri Andre.) ชาวลัวะใช้รากและต้นต้มน้ำดื่มแก้ปวดท้อง ส่วนชาวจีนใช้เหง้าตากแห้งฝนน้ำดื่มแก้เบื่ออาหาร เป็นต้น หรือใช้ส่วนต่างๆของพืชต่างกันไป เช่น หอมไก่ (Chloranthus erectus Verde.) ชาวมุใช้รากต้มน้ำดื่มแก้ปวดเมื่อย ส่วนชาวลัวะใช้ทั้งต้นต้มน้ำดื่มแก้ปวดเมื่อยเช่นกัน เป็นต้น

#### 5.2.2 ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative study)

##### 5.2.2.1 พืชสมุนไพรที่ชาวพื้นเมืองและชาวลัวะนำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด

พืชสมุนไพรที่ชาวพื้นเมืองนำมาใช้มากที่สุด ได้แก่ หนูแพะ (Inula cappa (Ham. ex D. Don) DC.) ข่าดำ (Alpinia galanga (L.) Willd.) หอมช้าง (Phlogacanthus curviflorus Nees) ปลูก (Zingiber purpureum Roxb.) และว่านไผ่เน่า (Alpinia sp.) โดยให้ค่า use values เท่ากับ 1.6, 1.52, 1.52, 1.5 และ 1.5 ตามลำดับ ซึ่งหนูแพะทั้งลำต้นชาวบ้านจะนำมาต้มน้ำดื่มรักษาอาการป่วยได้หลายอย่าง เช่น ปวดอักเสบ ไข้หวัด และบำรุงกำลัง เป็นต้น ถือเป็นพืชสมุนไพรที่มีความสำคัญกับชาวบ้านมาก ข่าดำชาวบ้านใช้ทั้งลำต้นมาลนไฟให้ร้อน จากนั้นนำมาพันร่างกายตามบริเวณที่ปวดช่วยบรรเทาอาการปวด หอมช้างชาวบ้านจะนำใบมาลนไฟให้ร้อน จากนั้นนำมาประคบบริเวณที่ปวดช่วยบรรเทาอาการปวด ปลูกชาวบ้านนำหัวใต้ดินมาต้มน้ำดื่มบรรเทาอาการปวด และว่านไผ่เน่าชาวบ้านนำเหง้ามาต้มน้ำดื่มหรือรับประทานสดช่วยบรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ส่วนพืชสมุนไพรที่ชาวพื้นเมืองนำมาใช้น้อยที่สุดคือ ข้าวสาร (Heynea trijuga Roxb. ex Sims) โดยให้ค่า use value เท่ากับ 1 ซึ่งชาวบ้านนำรากมาต้มน้ำดื่มแก้ร้อนใน (ตารางที่ 4)

พืชสมุนไพรที่ชาวลัวะนำมาใช้มากที่สุด ได้แก่ ลำยี่ (Dianella ensifolia (L.) DC.) เปล้า (Croton roxburghii N.P. Balaker.) เป๊ยะ (Zingiber purpureum Roxb.) หนูแพะ (Inula cappa (Ham. ex D. Don) DC.) และ กูก (Alpinia malaccensis (Burn.) Roscoe.) โดยให้ค่า use values เท่ากับ 1.31, 1.29, 1.28, 1.26 และ 1.21 ตามลำดับ ซึ่งลำยี่ชาวบ้านจะนำรากและลำต้นมาต้มน้ำดื่มแก้หวัด เปล้าชาวบ้านจะนำใบและรากมาต้มน้ำดื่มช่วยบรรเทาอาการปวด เป๊ยะชาวบ้านจะนำหัวใต้ดินมาต้มน้ำดื่มแก้โรคลมผัดเดือนในสตรีหลังคลอด หนูแพะชาวบ้านจะนำทั้งลำต้นมาต้มน้ำดื่มช่วยรักษาอาการป่วยได้หลายอาการ และกูกชาวบ้านจะนำรากมาต้มน้ำดื่มแก้หวัด ส่วนพืชสมุนไพรที่ชาวลัวะนำมาใช้น้อยที่สุดคือ Leea indica (Burm. f.) Merr. โดยให้ค่า use value เท่ากับ 1 ซึ่งชาวบ้านจะนำรากมาต้มน้ำดื่มแก้ท้องบิด ท้องร่วง (ตารางที่ 4)

ค่า use values ของพืชแต่ละชนิดนั้นมีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เนื่องจากในแต่ละยุคสมัยชาวบ้านอาจใช้พืชชนิดต่างกัน (Camou-Guerrero *et al.*, 2008) พืชสมุนไพรที่ให้ค่า use values น้อยไม่ได้หมายความว่าพืชชนิดนั้นไม่มีความสำคัญ แต่อาจเนื่องจากขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้จากคนรุ่นก่อน หรือมีเฉพาะผู้รู้จริงๆ ที่นำพืชชนิดนั้นๆ มาใช้ประโยชน์จึงทำให้ชาวบ้านในปัจจุบันไม่รู้ประโยชน์ของพืช (Chaudhary *et al.*, 2006) ตัวอย่างเช่น ชาวพื้นเมืองบ้านห่างทางหลวงจำนวน 1 คน รู้จักการนำต้นข้าวสาร (*Heynea trijuga* Roxb. ex Sims) มาต้มน้ำดื่มแก้อาการร้อนใน โดยมีค่า use value น้อยสุดคือ 1 เป็นต้น หรืออาจเนื่องจากพืชสมุนไพรชนิดนั้นๆ หายากต้องเดินเท้าเข้าไปเก็บในป่าลึก ทำให้ชาวบ้านใช้พืชสมุนไพรชนิดอื่นๆ แทน (Benz *et al.*, 1994) อย่างไรก็ตามพืชสมุนไพรที่มีค่า use value น้อยๆ อาจเนื่องจากเป็นพืชที่ชาวบ้านรับเอาองค์ความรู้มาจากภายนอก เช่น บอระเพ็ด (*Tinospora crispa* (L.) Miers ex Hook.f. & Thomson) ซึ่งชาวบ้านบางคนในบ้านห่างทางหลวงและบ้านห้วยลอยนำมาปลูก โดยใช้เป็นยาขับลมและถ่ายพยาธิ โดยให้ค่า use value เท่ากับ 1 และ 1.18 ตามลำดับ

#### 5.2.2.2 กลุ่มอาการเจ็บป่วยที่ชาวบ้านนำพืชสมุนไพรมาใช้รักษาอาการมากที่สุด

ชาวพื้นเมืองนำพืชสมุนไพรมาใช้รักษาอาการเจ็บป่วยในกลุ่มอาการที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินอาหาร (Digestive system disorders) มากที่สุด (123 use-reports, 17 species) ตามด้วยกลุ่มอาการเจ็บปวด (Pain) ต่างๆ (101 use-reports, 16 species) กลุ่มอาการติดเชื้อ (Infections) (79 use-reports, 16 species) กลุ่มอาการทางผิวหนัง (Skin disorders) (45 use-reports, 7 species) และกลุ่มอาการทางโภชนาการ (Nutritional disorders) (44 use-reports, 9 species) โดยให้ค่า ICF เท่ากับ 0.87, 0.85, 0.81, 0.86 และ 0.81 ตามลำดับ (ตารางที่ 5) ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ถูกนำมาใช้ในกลุ่มอาการข้างต้น เช่น หมักสะดา (*Psidium guajava* L.) ชาวบ้านนำใบอ่อนมารับประทานสดหรือต้มน้ำดื่มช่วยบรรเทาอาการปวดท้อง ท้องเสีย ท้องอืด ท้องเฟ้อ ข่าดำ (*Alpinia galanga* (L.) Willd.) ชาวบ้านนำลำต้นมาลนไฟให้ร้อน จากนั้นนำมาพั่นร่างกายบริเวณที่ปวดช่วยบรรเทาอาการปวด ผักหนอก (*Centella asiatica* (L.) Urb.) ชาวบ้านนำใบมาต้มน้ำดื่มช่วยบรรเทาอาการไข้ เจ็บคอ ร้อนใน ข่าแฉ่ง (*Alpinia malaccensis* (Burn.) Roscoe.) ชาวบ้านนำเหง้ามาต้มน้ำอาบแก้ผื่นคัน และห้วข้าวเย็น (*Smilax lanceifolia* Roxb.) ชาวบ้านนำหัวใต้ดินมาต้มน้ำดื่มแก้ปวด ช่วยบำรุงร่างกาย ช่วยทำให้รับประทานข้าวได้มากขึ้น ตามลำดับ ชาวพื้นเมืองนำพืชสมุนไพรมาใช้รักษาอาการเจ็บป่วยในกลุ่มอาการที่เกี่ยวข้องกับระบบกล้ามเนื้อและระบบกระดูก (Muscular-Skeletal system disorders) น้อยที่สุด โดยให้ค่า

ICF เท่ากับ 0.00 สำหรับกลุ่มอาการที่ให้ค่า ICF สูงสุด (1.00) คือ เนื้องอก และเป็นพิษ แต่ทั้งสองกลุ่มอาการมีจำนวน use-reports น้อย และมีจำนวน 1 species เท่านั้น

ชาวลัวะนำพืชสมุนไพรมาใช้รักษาอาการเจ็บป่วยในกลุ่มอาการที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินอาหาร (Digestive system disorders) มากที่สุด (119 use-reports, 17 species) ตามด้วยกลุ่มอาการติดเชื้อ (Infections) (103 use-reports, 20 species) กลุ่มอาการปวด (Pain) ต่างๆ (88 use-reports, 12 species) กลุ่มอาการทางโภชนาการ (Nutritional disorders) (52 use-reports, 13 species) และกลุ่มอาการเป็นพิษ (Poisonings) (31 use-reports, 6 species) โดยให้ค่า ICF เท่ากับ 0.86, 0.81, 0.87, 0.76 และ 0.83 ตามลำดับ (ตารางที่ 5) ตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ถูกนำมาใช้ในกลุ่มอาการข้างต้น เช่น หมักสะดา (*Psidium guajava* L.) ชาบ้านน้ำใบอ่อนมารับประทานสด หรือนำรากมาต้มน้ำดื่มช่วยบรรเทาอาการปวดท้อง ท้องเสีย ท้องอืด ท้องเฟ้อ หูแฉะ (*Inula cappa* (Ham. ex D. Don) DC.) ชาบ้านน้ำทั้งต้นมาตากแห้งหรือใช้สดต้มน้ำดื่มแก้ไข้ หวัด และอาการเจ็บป่วยต่างๆ พลับพลึง (*Crinum asiaticum* L.) ชาบ้านน้ำใบมาลนไฟให้ร้อน จากนั้นนำมาพันร่างกายบริเวณที่ปวดช่วยบรรเทาอาการปวด หัวข้าวเย็น (*Smilax lanceifolia* Roxb.) ชาบ้านน้ำหัวใต้ดินมาต้มน้ำดื่มแก้ปวด ช่วยบำรุงร่างกาย ช่วยทำให้รับประทานข้าวได้มากขึ้น และรางจืด (*Thunbergia laurifolia* Lindl.) ชาบ้านน้ำทั้งเครือมาต้มน้ำดื่มแก้เมาพิษเห็ด และรักษานิ้ว ตามลำดับ ชาวลัวะนำพืชสมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วยในกลุ่มอาการที่เกี่ยวข้องกับระบบประสาท (Nervous system disorders) และเนื้องอก (Neoplasms) น้อยที่สุด โดยให้ค่า ICF เท่ากับ 0.00 สำหรับกลุ่มอาการที่ให้ค่า ICF สูงสุด (1.00) คือ ระบบไหลเวียนโลหิต แต่มีจำนวน 2 use-reports ใน 1 species

ทั้งชาวพื้นเมืองและชาวลัวะนิยมนำพืชสมุนไพรมาใช้รักษาอาการเจ็บป่วยในกลุ่มอาการที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินอาหารมากที่สุด ซึ่งตรงกับการศึกษาของอัญชลีและคณะ (2555) ที่พบว่าชาวม้งบ้านปางช้าง ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน นิยมนำพืชสมุนไพรมาใช้รักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินอาหาร การดูแลสุขภาพของสตรี และโรคทางผิวหนังมากที่สุด โดยทั้ง 3 กลุ่มอาการพบว่ามีพืชสมุนไพรจำนวน 47 ชนิดที่นำมาใช้ในแต่ละกลุ่มอาการ และจากการศึกษานี้พบว่าทั้งชาวพื้นเมืองและชาวลัวะนำใบอ่อนของหมักสะดา (*Psidium guajava* L.) มารับประทานสดหรือต้มน้ำดื่มเพื่อช่วยบรรเทาอาการปวดท้องต่างๆ ซึ่งในใบฝรั่งมีสารพอลิฟีนอลิก (polyphenolic compounds) ฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เคอร์เซติน (quercetin) และไตรเทอร์พีนอยด์ (triterpenoids) จากหลายการศึกษาพบว่าสารเหล่านี้สามารถช่วยยับยั้งการเจริญเติบโตของแบคทีเรียที่ทำให้เกิดอาการท้องเสียได้ (Goncalves *et al.*, 2008; Ojewole *et al.*, 2008) ส่วนหูแฉะ (*Inula cappa*

(Ham. ex D. Don) DC.) ชาวบ้านนิยมนำมารักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆ หลายอาการ เช่น ปวด อักเสบ ไข้หวัด และบำรุงกำลัง เป็นต้น ซึ่งพืชในสกุล *Inula* ประกอบด้วยสมาชิกมากกว่า 100 ชนิด โดยส่วนใหญ่พบการกระจายพันธุ์อยู่ในเขตอบอุ่นของทวีปยุโรปและเอเชีย ในหลายพื้นที่ที่มีการนำพืชในสกุลนี้มาใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาอาการต่างๆ ได้หลายอาการมาก เช่น ชาวจีนมีการนำพืชในสกุลนี้จำนวน 20 ชนิด มาใช้เป็นยาขับเสมหะ แก้ไอ ด้านจุลชีพต่างๆ ชาวอียิปต์นำพืชในสกุลนี้มาใช้เป็นยารักษาเนื้องอก บาดแผล ขจัดรังแค ส่วนชาวทิเบตนำพืชในสกุลนี้มาใช้เป็นยารักษาโรคหลอดเลือดอักเสบ โรคเบาหวาน ไข้หวัด ความดันโลหิตสูง และอาการอักเสบต่างๆ เป็นต้น โดยส่วนต่างๆ ของพืชในสกุลนี้จะมีสารต่างๆ เช่น เซสควิเทอร์พีน (sesquiterpene) แลคโตน (lactones) ไตรเทอร์พีน (triterpenes) สเตอรอล (sterol) ฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เป็นต้น ที่มีฤทธิ์ทางยา (Amin *et al.*, 2013; Seca *et al.*, 2014) สำหรับหนูแพะ (*Inula cappa* (Ham. ex D. Don) DC.) นั้นพบว่ามีการนำส่วนของลำต้นและรากมาใช้เป็นยารักษาโรคข้อรูมาตอยด์ มาลาเรีย บิด ดับอักเสบ นอกจากนี้ส่วนของรากยังถูกนำมาใช้เป็นส่วนประกอบของ Ya-Jiao-Ha-Dun San ซึ่งเป็นตำรับยาของชาวไต สำหรับรักษาอาการ ไข้หวัดปวดท้อง ปวดประจำเดือน เป็นต้น โดยมีสารประกอบพวก Inulacappolide และ Ineupatolide ที่สามารถพบได้ทุกส่วนของลำต้นเป็นตัวยออกฤทธิ์ (Xie *et al.*, 2007; Zou *et al.*, 2008; Wang *et al.*, 2012)

5.2.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างอายุของตัวแทนชาวบ้าน (Informants) กับจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่รู้จัก (Known medicinal plants) และจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่นำมาใช้จริงในชีวิตประจำวัน (Actually used medicinal plants)

องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชจะมากขึ้นตามอายุของชาวบ้าน ทั้งในชาวพื้นเมืองและชาวลัวะผู้สูงอายุจะมีความรู้มากกว่าคนหนุ่มสาว เนื่องจากคำสัมภาษณ์สัมพันธ์มีความสัมพันธ์ในเชิงบวก ซึ่งหมายถึงอายุของตัวแทนชาวบ้านกับจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่รู้จัก และจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่นำมาใช้จริงในชีวิตประจำวันมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกัน องค์ความรู้เหล่านี้ถูกถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังโดยการใช้ในชีวิตประจำวัน จากการสอบถามชาวบ้านพบว่า ผู้สูงอายุจะมีองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืชในท้องถิ่นมากกว่าคนที่อายุน้อย เนื่องจากผู้สูงอายุในปัจจุบันสมัยที่ยังเป็นเด็กเคยใช้ชีวิตอยู่ในป่าช่วงเหตุการณ์การต่อสู้ระหว่างรัฐบาลไทยและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชาวบ้านบางคนในบ้านผาสุขเคยทำหน้าที่เป็นหมอในป่าช่วงสงคราม อีกทั้งในสมัยก่อนการแพทย์สมัยใหม่ยังเข้าไปไม่ถึงพื้นที่ การเดินทางออกไปโรงพยาบาลประจำอำเภอหรือสถานอนามัยในอดีตมีความยากลำบาก ทำให้เวลาเจ็บป่วยชาวบ้านจะใช้พืช

สมุนไพรที่หาได้รอบๆ ตัวมาใช้หรือไปหาหมอยาประจำหมู่บ้าน รวมถึงพื้นที่รอบๆ หมู่บ้านในอดีตเคยเป็นพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าในปัจจุบัน ทำให้ในปัจจุบันชาวบ้านไม่มีการนำพืชมาใช้ประโยชน์มากเท่ากับในอดีต ซึ่งตรงกับการศึกษาของสุมาลีและยิ่งยง (2549) ที่ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวไทยทรงดำในหมู่บ้านห้วยยาง จังหวัดกาญจนบุรี และหมู่บ้านดอนทอง จังหวัดนครปฐม พบว่าชาวไทยทรงดำในทั้งสองหมู่บ้านเมื่อมีอายุมากขึ้น องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชก็จะมากขึ้น เนื่องจากเมื่ออายุมากขึ้นประสบการณ์การใช้ประโยชน์จากพืชก็จะมากขึ้นตามไปด้วย และอาจเนื่องจากในอดีตสภาพพื้นที่ของทั้งสองหมู่บ้านยังมีสภาพเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านในสมัยก่อนสามารถนำพืชมาใช้ประโยชน์ได้มากกว่าในปัจจุบัน แต่สำหรับพืชสมุนไพรบางชนิด เช่น หนูแพะ (*Inula cappa* (Ham. ex D. Don) DC.) และฝรั่ง (*Psidium guajava* L.) ชาวบ้านจะนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเป็นประจำ ทำให้เด็กในครอบครัวรู้จักพืชสมุนไพร 2 ชนิดนี้มากกว่าชนิดอื่นๆ ปัจจุบันเด็กรุ่นใหม่เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนในหมู่บ้านแล้ว บางคนจะเข้ามาศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาในตัวจังหวัดน่าน สุดท้ายก็หางานทำในเมือง ทำให้ไม่คนคอยรับการถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืชเหล่านี้ จึงมีความเสี่ยงที่องค์ความรู้เหล่านี้จะค่อยๆ หายไปพร้อมกับคนรุ่นเก่าๆ

5.2.2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาของตัวแทนชาวบ้าน (Informants) กับจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่รู้จัก (Known medicinal plants) และจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่นำมาใช้จริงในชีวิตประจำวัน (Actually used medicinal plants)

ชาวบ้านที่ได้รับการศึกษาจะมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชน้อยกว่าชาวบ้านที่ไม่ได้รับการศึกษา เนื่องจากค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์มีค่าในเชิงลบ ซึ่งหมายถึงระดับการศึกษาของตัวแทนชาวบ้านกับจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่รู้จัก และจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่นำมาใช้จริงในชีวิตประจำวันมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางตรงกันข้าม จากการสัมภาษณ์พบว่าคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจะหันมาใช้ยาแผนปัจจุบันมากขึ้น เนื่องจากใช้ง่าย ไม่มีขั้นตอนการเตรียมมากเหมือนกับพืชสมุนไพร หาได้ง่ายกว่าพืชสมุนไพร และยังมีประสิทธิภาพในการรักษาที่แน่นอนกว่าการใช้พืชสมุนไพร ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Srithi *et al.* (2009) ที่พบว่าชาวเขาเผ่าเย้าหันมารักษาอาการเจ็บป่วยแบบแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น เนื่องจากการเข้าถึงสถานพยาบาลทำได้ง่าย และการใช้ยาแผนปัจจุบันให้ผลในการรักษาอาการเจ็บป่วยดีกว่าการใช้พืชสมุนไพร เด็กบางคนเมื่อจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนในหมู่บ้านหรือจบชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนบ่อเกลือแล้วยังเข้าไปศึกษาต่อหรือหางานทำในเมือง ทำให้เด็กเหล่านี้ไม่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ประโยชน์

พืชจากคนในครอบครัว ส่วนเด็กบางคนก็เข้ารับการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนในหมู่บ้าน ทำให้ในเวลาว่างหรือเมื่อจบการศึกษาแล้วจะต้องช่วยพ่อแม่ทำไร่ ถ้าเป็นเด็กผู้ชายก็จะตามพ่อเข้าไปหาของป่าในป่า ทำให้ได้รับการถ่ายทอดความรู้การใช้ประโยชน์พืชจากคนในครอบครัว ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้จะสะสมไปเรื่อยๆ อายุมากขึ้นองค์ความรู้ก็จะมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Srithi *et al.* (2009) ที่พบว่าเยาวชนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นมีแนวโน้มที่จะเข้าไปหางานทำในเมืองมากขึ้น ทำให้เยาวชนเหล่านี้ไม่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืช เช่นเดียวกันกับการศึกษาของสุมาลีและยังยง (2549) ที่พบว่าคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจะมีความเชื่อเกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพรน้อยลง เนื่องจากการใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคส่วนใหญ่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง โดยผ่านความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรมต่างๆ ส่วนยาแผนปัจจุบันใช้สะดวกและหาซื้อได้ง่าย แต่พืชสมุนไพรมีขั้นตอนในการเตรียมหลายขั้นตอน และผู้ที่มีความรู้ด้านนี้มีน้อยจึงทำให้การใช้พืชสมุนไพรนั้นมีความยุ่งยาก

5.2.2.5 ความแตกต่างระหว่างจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่ตัวแทนชาวบ้านรู้จัก (Known medicinal plants) กับจำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่นำมาใช้จริงในชีวิตประจำวัน (Actually used medicinal plants)

จำนวนชนิดพืชสมุนไพรที่ตัวแทนชาวบ้านรู้จักกับจำนวนพืชสมุนไพรที่นำมาใช้จริงในชีวิตประจำวันจึงมีความแตกต่างกันที่ระดับความเชื่อมั่น 95% (ตารางที่ 16) จากการสอบถามตัวแทนชาวบ้านในช่วงอายุต่ำกว่า 21 ปี และ 21 ปี – 40 ปี พบว่าชาวบ้านจะรู้จักพืชสมุนไพรจากการเห็นผู้สูงอายุในครอบครัวหรือหมู่บ้านตัวเองใช้ แต่ไม่เคยนำมาใช้เองในชีวิตประจำวัน เนื่องจากชาวบ้านบางคนไม่ได้เข้าไปเก็บพืชอาหารหรือล่าสัตว์ในป่าเหมือนในอดีตแล้ว ซึ่งพืชสมุนไพรบางชนิดต้องเดินเข้าไปเก็บในป่าลึก รวมทั้งการเข้าถึงทางการแพทย์แผนปัจจุบันทำให้ชาวบ้านรุ่นหลังๆ ไม่มีการนำพืชสมุนไพรมาใช้จริงในชีวิตประจำวัน หรือผู้สูงอายุหลายคนก็รู้จักพืชสมุนไพรมากกว่าที่นำมาใช้จริงในชีวิตประจำวัน เนื่องจากในอดีตช่วงสงครามคอมมิวนิสต์ผู้สูงอายุเหล่านี้ต้องอาศัยอยู่ในป่า ทำให้เวลาเจ็บป่วยต้องใช้พืชสมุนไพรในป่ารักษาอาการป่วยเท่านั้น แต่ในปัจจุบันไม่ได้อาศัยอยู่ในป่าแล้วทำให้พืชสมุนไพรบางชนิดไม่ได้นำมาใช้แล้ว และปัญหาการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าเพื่อทำเกษตรกรรม ทำให้สภาพป่าบริเวณรอบๆหมู่บ้านไม่ได้อุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต ชาวบ้านจึงนำพืชมาใช้ประโยชน์ได้น้อยลง ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Byg and Balslev (2001) พบว่าชาวบ้านที่สูงอายุจะรู้จักชนิดพืชมากกว่าจำนวนพืชที่นำมาใช้จริงในปัจจุบัน เนื่องจากในอดีตชาวบ้านอาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ทำให้เวลาเจ็บป่วยต้องใช้พืชสมุนไพรที่หาได้รอบๆ ตัว แต่ในปัจจุบันการแพทย์สมัยใหม่เข้าถึงทำ

ให้ชาวบ้านไม่ได้ใช้พืชสมุนไพรเหมือนในอดีตแล้ว ตัวอย่างเช่น ทองเรือหรือไควาน (*Curculigo latifolia* Dryand.) ชาวพื้นเมืองและชาวลัวะใช้บำรุงผมตอนอาศัยอยู่ในป่า ซึ่งเวลาจะใช้จะต้องเดินเท้าเข้าไปหาเก็บในป่า ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาใช้ยาสระผมแทน ในขณะที่พลับพลึง (*Crinum asiaticum* L.) ซึ่งชาวพื้นเมืองและชาวลัวะใช้บรรเทาอาการปวด สามารถหาได้ง่ายในหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านนิยมนำมาปลูกไว้บริเวณบ้าน การนำมาใช้จึงสามารถทำได้ง่ายกว่าพืชสมุนไพรที่ต้องเดินเท้าเข้าไปเก็บในป่า

จากการศึกษานี้จึงอาจสรุปได้ว่าผู้สูงอายุจะมีองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืชมากกว่าคนที่อายุน้อยกว่า และการถ่ายทอดองค์ความรู้จะถูกถ่ายทอดผ่านการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เด็กรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจะมีองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืชน้อยกว่าเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียน รวมถึงความเจริญที่เข้าถึงพื้นที่ในปัจจุบันทำให้ชาวบ้านเริ่มใช้ชีวิตแบบพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติน้อยลงกว่าในอดีต จึงมีแนวโน้มที่องค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืชเหล่านี้จะค่อยๆ สูญหายไป

### 5.3 ข้อเสนอแนะ

1. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานี้เป็นข้อมูลเบื้องต้น พืชบางชนิดสามารถนำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อเป็นอาชีพเสริมให้กับชาวบ้านได้ เช่น อมหอม (*Gymnostachyum* sp.) ใบมีกลิ่นหอมคล้ายใบเตย โดยเฉพาะเวลานำมาตากให้แห้ง กลิ่นจะหอมมาก ซึ่งอาจนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เหมือนกับหมอนใบชาได้

2. พืชบางชนิดชาวบ้านมีการนำมาใช้ประโยชน์ในปริมาณมาก ซึ่งอาจส่งผลต่อจำนวนประชากรของพืชชนิดนั้นๆ ในป่าได้ เช่น ตำลึง (*Arenga pinnata* Merr.) นอกจากชาวบ้านจะนำส่วนของเอนโดสเปิร์มในเมล็ดมาทำลูกตำลึงเชื่อมแล้ว ยังพบว่าชาวบ้านยังนำหน่อของต้นอ่อนมาแกงเป็นอาหารด้วย ซึ่งการเก็บหน่อของต้นอ่อนนั้นจะทำให้ต้นอ่อนตายทันที จึงอาจทำให้ประชากรของต้นตำลึงในป่าลดลงได้ ดังนั้นควรส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ควบคู่ไปด้วย

3. พืชสมุนไพรบางชนิดชาวบ้านนำมาใช้รักษาอาการป่วยต่างๆ ได้หลายอาการ เช่น หนูแพะ (*Inula cappa* (Ham. ex D. Don) DC.) ซึ่งจากการทบทวนเอกสารพบว่าส่วนต่างๆ ของพืชชนิดนี้มีสารบางชนิดที่มีฤทธิ์ทางยา ดังนั้นจึงควรนำมาศึกษาและวิจัยเพื่อพัฒนาเป็นยาต่อไป